

VI. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.123(477)

Дрозд В. Г.,
канд. юрид. наук, доцент, с.н.с.
провідний науковий співробітник 2-го
науково-дослідного відділу науково-дослідної
лабораторії проблем правового та організаційного
забезпечення діяльності Міністерства
Державного науково-дослідного інституту МВС України

ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ З КЛОПОТАННЯМ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ

Статтю присвячено актуальним теоретичним і прикладним аспектам звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру. Особу увагу звернуто на назву цього кінцевого процесуального документу, порядку його складання та направлення до суду. Запропоновано відповідні зміни та доповнення до чинного КПК України із досліджених питань.

Ключові слова: кримінальне провадження, клопотання, примусові заходи виховного характеру.

Статья посвящена актуальным теоретическим и прикладным аспектам обращения в суд с ходатайством о применении принудительных мер воспитательного характера. Особое внимание обращено на название этого конечного процессуального документа, порядок его составления и направления в суд. Предложены соответствующие изменения и дополнения в действующий УПК Украины по исследованным вопросам.

Ключевые слова: уголовное производство, ходатайства, принудительные меры воспитательного характера.

The article is devoted to the actual theoretical and applied aspects of applying to the court with a petition for the application of compulsory educational measures. Particular attention is paid to the name of this final procedural document, the procedure for its drafting and referral to the court. Appropriate changes and additions to the current CPC of Ukraine from the issues examined were suggested.

Keywords: criminal proceedings, motions, compulsory educational measures.

Постановка проблеми. Необхідність особливого захисту дітей уперше проголошено в Женевській декларації прав дитини 1924 р., потім підтверджено в Загальній декларації прав дитини 1948 р., Декларації прав дитини 1959 р. та закріплено в Міжнародному пакті про економічні, соціальні й культурні права (ст. 10), Міжнародному пакті про громадянські й політичні права (ст. 23, 24) [1, с. 4; 2, с. 59]. Враховуючи положення ст. 3 Конвенції про права дитини [3], слід зауважити, що закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх утворює сукупність процесуальних дій та відповідних правовідносин, зміст яких повинен бути спрямований на якнайкраще забезпечення їх прав і свобод. З цього питання цілком доречним є твердження В. В. Романюка, що закінчення досудового розслідування щодо неповнолітніх має власну специфіку, а цей етап реалізується у відповідній формі, вибір якої залежить від підстав (юридичного факту, сукупності юридичних фактів), що обумовлюють зміни у перебігу кримінальних процесуальних відносин [4, с. 142].

Аналіз дослідження даної проблеми. Окремим теоретичним ф прикладним питанням звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру присвятили свої дослідження А. Я. Берш, О. Ф. Вакуленко, В. В. Романюк, Д. В. Сімонович, В. В. Смирнова-Бартенева, А. М. Миронов, О. О. Торбас, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та інші провідні науковці.

Метою статті є розкриття підстав складання клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру та визначення змісту даного клопотання.

Виклад основного матеріалу. Щодо процесуального порядку та підстав складання клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, погодимось з позицією Н. Боржецької стосовно того, що особливості виконання окремих процесуальних дій при складанні даного клопотання не закріплено на законодавчому рівні. Разом із тим, окремі особливості виконання інших процесуальних дій хоча і передбачені в чинному КПК України, проте містять значну кількість суперечностей та неузгодженостей, що породжує неоднозначну практику їх застосування, а часто веде до порушення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження [5, с. 9]. Дані обставини підкреслюють актуальність піднятого нами питання та важливість вирішення проблемних моментів, на що безпосередньо вказали 87 % опитаних слідчих Національної поліції та 72 % прокурорів.

Як вбачається з аналізу положень КПК України, законодавцем передбачено можливість складання клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру відносно двох категорій неповнолітніх: 1) неповнолітнього підозрюваного – тобто особи, яка досягла віку кримінальної відповідальності, але не досягла 18-річного віку і є суб'єктом злочину; 2) неповнолітнього, який досяг 11-річного віку, але не досяг віку кримінальної відповідальності та не є суб'єктом злочину.

У законі передбачено певні особливості закінчення досудового розслідування щодо даних категорій учасників кримінального провадження. Так, підстави та порядок закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього підозрюваного встановлено ст. 497 КПК України. Відносно цього учасника може бути складений як обвинувальний акт, так і клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру. Факт досягнення особою віку кримінальної відповідальності є достатньою підставою для застосування кримінального покарання. Натомість, застосування заходів виховного характеру щодо неповнолітнього підозрюваного є лише альтернативою

покаранню, для чого повинні бути наявні певні підстави. Згідно зі ч. 1 ст. 497 КПК України такими підставами є те, що: 1) неповнолітнім підозрюваним вчинено кримінальне правопорушення вперше; 2) неповнолітнім підозрюваним вчинено кримінальний проступок, злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості; 3) неповнолітнього можна виправити шляхом застосування до нього примусового заходу виховного характеру тобто без застосування кримінального покарання.

Особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, у віці від 11 років і до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, не є суб'єктом злочину. Водночас досудове розслідування стосовно такої особи здійснюється за правилами, встановленими § 2 глави 38 КПК. У такому випадку неповнолітній не підлягає кримінальній відповідальності, але до нього може бути застосовано судом примусові заходи виховного характеру. У цьому разі досудове розслідування закінчується лише шляхом звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру. Складання такого виду клопотання щодо неповнолітнього у віці від 11 до 14 або 16 років – це обов'язок слідчого, прокурора, а не їх право.

Слід зауважити, що хоча законодавець і розрізняє порядок здійснення досудового розслідування щодо вказаних категорій неповнолітніх, але зміст та форма клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру буде однаковою. У будь-якому випадку остаточне рішення про застосування примусових заходів виховного характеру приймає суд, а слідчий, прокурор лише підводить підсумок досудового розслідування.

Для визначення змісту клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру необхідно врахувати положення ч. 1 ст. 292 КПК України, яким встановлено, що воно повинно відповідати вимогам ст. 291 КПК України, а також містити інформацію про захід виховного характеру, який пропонується застосувати.

На сьогодні перелік примусових заходів виховного характеру визначено у ст. 105 КК України, до яких віднесено: 1) застереження; 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення [6]. До неповнолітнього може бути застосовано кілька примусових заходів виховного характеру.

Щодо самого змісту клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру підтримаємо позицію В. В. Романюка та О. Ф. Вакуленка з приводу того, що з метою прийняття законного, обґрунтованого і вмотивованого судового рішення щодо неповнолітніх доцільно як у вказаному клопотанні, так й у обвинувальному акті розширити зміст даних про неповнолітнього завдяки відображенню у них відомостей, передбачених ст.ст. 485–487 КПК України [7, с. 14; 8, с. 193]. Таке бачення заслуговує на підтримку, оскільки спрямовано на врахування особливого процесуального статусу неповнолітнього та направлено на додаткове забезпечення його прав, свобод та законних інтересів, що цілком відповідає вимогам ч. 2 ст. 10 КПК України та міжнародним документам.

Беручи до уваги викладене, вважаємо, що у прикінцевому процесуальному документі, яким закінчується досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, повинні бути вказані відомості, визначені статтями 485–487 КПК України.

Ще одним питанням, яке потребує вирішення, є визначення суб'єкту прийняття рішення про закінчення досудового розслідування у досліджуваній формі кримінального провадження. Так, відповідно до ч. 1 ст. 497 КПК України клопотання про застосування примусових заходів виховного

характеру (відносно неповнолітнього обвинуваченого) складає прокурор. Натомість, згідно ч. 5 ст. 499 КПК України це ж клопотання, але щодо неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності, може бути складено як слідчим так і прокурором. Крім того, у ч. 3 ст. 511 КПК України встановлено, що клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру також може бути складено як слідчим так і прокурором.

У такому випадку не зрозуміла позиція законодавця, оскільки у КПК передбачено різні суб'єкти складання прикінцевого процесуального рішення в схожих особливих формах кримінального провадження: або лише прокурором або як прокурором так і слідчим. Зауважимо, що неповнолітні та особи з розумовими вадами під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями (ч. 2 ст. 10 КПК України). Отже, враховуючи особливий процесуальний статус вказаних осіб, вважаємо, що рішення, яким закінчується досудове розслідування як кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, так й у кримінальному провадженні про застосування примусових заходів медичного характеру повинен приймати прокурор.

Окремо варто звернути увагу, що згідно положень ст. 293 КПК України під час закінчення досудового розслідування копія прикінцевих процесуальних документів вручається «.. підозрюваному (крім випадку, передбаченого частиною другою статті 297-1 цього Кодексу), його захиснику, законному представнику, захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру». Таке формулювання закону не дає чіткого розуміння, кому потрібно вручати копію вказаних документів: законному представнику підозрюваного чи законному представнику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру? На наше переконання, в обох випадках участі законного представника у кримінальному провадженні останній повинен мати право отримувати прикінцеві процесуальні документи.

Урегулювання даного питання повинно знайти відображення у статті 293 КПК України.

Висновки. З урахуванням вищевикладеного, вважаємо, що статтю 292 КПК України слід викласти у такій редакції:

«Постанова про вирішення судом питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, з підстав передбачених ст.ст. 497, 498, 503 цього Кодексу, складається прокурором.

Постанова про вирішення судом питання про застосування примусових заходів **виховного** характеру складається з:

- 1) вступної частини, в якій містяться відомості про:
 - місце і час прийняття постанови;
 - прізвище, ім'я, по батькові, посаду прокурора, який прийняв постанову;
- 2) мотивувальної частини, в якій містяться відомості про:
 - виклад фактичних обставин кримінального правопорушення чи суспільно небезпечного діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність;
 - правову кваліфікацію кримінального правопорушення чи суспільно небезпечного діяння, з посиланням на положення статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
 - анкетні відомості неповнолітнього підозрюваного або особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів виховного характеру (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
 - відомості про особу неповнолітнього, визначені у ст.ст. 485–487 КПК України;
 - результати проведення комплексної психолого-психіатричної або психологічної експертизи неповнолітнього підозрюваного (за умови її проведення під час досудового розслідування);
 - обґрунтування необхідності застосування примусового заходу виховного характеру із зазначенням його виду;
 - анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або суспільно-небезпечним діянням, передбаченим законом України про кримінальну відповідальність;

розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування);

3) резолютивної частини, в якій в якій містяться відомості про:

зміст прийнятого рішення (про закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх; про поставлення перед судом питання про застосування примусових заходів виховного характеру;

про надання копії постанови неповнолітньому підозрюваному, його захиснику та законному представнику або захиснику та законному представнику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів виховного характеру);

прізвище, ім'я, по батькові, посаду та підпис прокурора, який прийняв постанову.

До постанови про вирішення судом питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру додається:

1) реєстр матеріалів досудового розслідування;

2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування;

3) розписка підозрюваного або захисника особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру про отримання копії постанови про вирішення судом питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування;

4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного».

З урахуванням запропонованих нами змін, слід уточнити деякі норми КПК України, зокрема п. 5 ч. 1 ст. 3; п. 13, 14 ч. 2 ст.

36; ч. 1 ст. 219; п. 3 ч. 1 ст. 283, ч.1 ст.290; ч. 1 ст. 293; п. 3 ч. 3 ст. 301; ч. 1 ст. 314; п.п.3-5 ч. 3 ст. 314; ч. 4 ст. 314; ч. 1 ст. 317; ч. 3 ст. 331; а також назву § 3 глави 24 та назву ст. 293, в яких слова «клопотання про застосування про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру» замінити у відповідному відмінку на «постанова про вирішення судом питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру».

У положеннях п. 5 ч. 4 ст. 314-1; ч. 1 ст. 511КПК України слова «клопотання про застосування про застосування примусових заходів медичного характеру» замінити у відповідному відмінку на слова «постанова про вирішення судом питання про застосування примусових заходів медичного характеру». У ч. 4 ст. 501 КПК України слова «клопотання про застосування про застосування примусових заходів виховного характеру» замінити на слова «постанови про вирішення судом питання про застосування примусових заходів медичного характеру».

Література:

1. Попелюшко В. О. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, порядок та суб'єкти застосування. *Адвокат*.2012. № 9 (144). С. 4–6.

2. Дрозд В. Г., Дрозд В. Ю. Порядок застосування запобіжних заходів до окремої категорії осіб. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2016. № 2. С. 58–66.

3. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

4. Романюк В. В. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2016. 254 с.

5. Боржецька Н. Підстави та умови складання обвинувального акта. *Юридична Україна*. 2014. № 8. С. 77–83.

6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

7. Романюк В. В. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2016. 23 с.

8. Вакуленко О. Ф. Досудове розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 298 с.